HRVATSKI NARODNI ETNOGRAFSKI MUZEJ U ZAGREBU

MARA HEĆIMOVIĆ

OVČARSTVO
U SELU IVČEVIĆ KOSI U LICI

Poseban otisak iz II. knjige
»*Etnografskih istraživanja i građe*«

ŠTAMPA DRŽAVNE ŠTAMPARIJE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE U BEOGRADU
ZAGREB 1940

[illegible] u spomen

Mara

13. VIII. 42

MARA HEĆIMOVIĆ

OVČARSTVO
U SELU IVČEVIĆ KOSI U LICI

»Narodu nema žitka prez ovaca i koza. Nji' najviše drži. Tko nema ovaca, taj nema žitka. Ovčica je blažena: ona je istirala rđu iz kuće. Rđa došla, pa sila u kuću u jedan budžak. Ovca dođe: «Odlazi otolen, tu će moje janjašce«. Rđa pobigne u drugi budžak, a ovca: »Odlazi otolen, tu će moje mlikašce«. Rrđa došla u treći budžak. — »Odlazi otolen, tu će moje runce«. Rđa u četvrti. — »Odlazi otolen, tu ću ja sama«. — Rđa pobigla onda van. Blaženo ono misto di je ovca« — tako bilježi I. Krmpotić za općinu Osik (ili kuljsku kumpaniju) u Lici[1]).

»*Ovčica je preskarna i s malim zadovoljna*« — kaže narod. »*U liti je izreneš u stranu i tek što joj dadeš šačicu soli i malo vode, a zimi koje metalce sijena, granu lista i to joj je sve*«. Ona je čovjeku od velike koristi, pa je zato odgaja s mnogo pažnje i brige. Uz ovce goje se mnogo i koze i ako je otočka imovna općina bila zabranila da se koza goji. Ovce i koze su *blago sitnoga zuba* ili *stoka*. Rjeđi je naziv *repi*.

»*Eli blago došlo?*« prva je riječ gospodara svojoj čeljadi, koja je posjedala oko vatre na ognjištu. »*Evo i Jose* (t.j. čobana). *Esi li ozebo, ranko? Esi li i' pribrojio i esu li ti sve? Kuda ćeš sutra s blagom? Morda bi bilo dobro da kreneš na Murtušu, jer tamo već dugo nisi bio. Tamo je i lišnjak, pa ako na mistima bude još sniga, moreš im izvući koju grančicu lista. Pazi, nemoj s vr'a nego odozdo, jer bi lišnjak prokisno. Pripazi dobro na Mrku — nekako se otegla, morda borta ili je nalila, pa će se ojanjiti. Čini mi se da je i Laja nalila. Sutra nije utorak, pa im moreš baciti šaku soli u žlib, jer znaš: utorkom se ne daje so blagu — utorak zatorak. Al' da! Sad sam se sitio: ove godine moremo im dati soli i utorkom, jer smo im na Božić prije sunca dali u soli mrvice božićne pogače. Posli soli baci im dva, tri metalca sitnoga sina na armen* (gumno).«

Svaka kuća ima svoga *čobana*. On čuva ovce i koze zajedno. Imućnija kuća ima oko 50 o v a c a i 30 k o z a. Siromašniji imaju oko 20 do 30 glava zajedno. U prijašnja vremena obično su se uzimale s l u g e. Dječak bi došao već sa deset godina u službu, pa ako bi se pokazao kao valjan čobanin, gospodar bi ga zadržao u službi sve dok ne bi morao u vojsku. Danas blago čuvaju dj e č a c i, kad svrše pučku školu, pa do šesnaeste godine. Tad pomalo rade poljski posao, blago čuva mlađi brat i tako to

1) Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. V (Zagreb, 1900), str. 141.

ide redom. Često i s t a r i j i l j u d i — koji već nisu za posao — čuvaju blago. Oni to ne moraju, jer sramata bi bilo stara čovjeka tjerati k blagu. Oni dragovoljno idu, da im vrijeme brže prolazi i da se kod blaga sastanu sa svojim vršnjacima, pa da »podivane«.

Ako nema snijega, goni *čoban* ovce i koze po cijeli dan *u stranu* na pašu. Ovce i ispod lišća nađu po koju travku, a koze brste po grmlju i beru resu po lijeskama. Navečer, kad se blago dorene kući, baci mu se opet malo sijena i nekoliko grana lišća. U zimsko doba ovce su u *ajatima, oborima* i toplim *štalama.* Kad je snijeg velik, ovce ne idu »u stranu«. Tri puta na dan puštaju se *na torinu* i to u j u t r o, u p o d n e i p r e d v e - č e r. Ako je dan topao, ostanu cijeli dan *na torini,* ali čoban mora paziti da ne bi vuk došao.

Pada li snijeg još i o svetom Grgi (12. III.), čuju se jadikovke: »*Jadne moje ovčice, popiskat će sve do jedne i nijedna ne će vidit svetoga Juru*« (23. IV.).

Prvi *janjci* dolaze o svetom Grgi. Naročito se pazi, je li p r v o j a n j e m u š k o ili ž e n s k o, je li b i j e l o ili c r n o. Ako je prvo janje muško

1. Stari ovčar (s puškom i kuburom za kožanim pasom *ćemerom),* na vratima tora. — Ivčević Kosa.

i bijelo, pa ako je još prvo od *mladeži,* proriče gospodar, da će biti dobra i sretna godina. »*Znao sam ja da će biti muško, jer je Ivica ove godine bio polaznik. Sićam se dobro, da je onoga Božića prije rata* (svjetskoga) *mala Ane bila polaznik. Te je godine bilo prvo janje crna ovčica, pa nam je i ta godina bila crna*« — tako tumači gospodar čobanu.

Sjanjne ovce luče se od *jalovnine,* da ih ovnovi ne *tuku.* Svaki čoban zna po prilici, kad će se koja ovca ojanjiti. Ako je ovca *nalila,* može najviše dva dana *priniti.* Često se dogodi, da se ovca ojanji na paši. Čoban uzme janje i stavlja pred ovcu, da ga liže. Ako ovca ne će da liže janje, tada čoban pospe malo soli po janjetu. Kad je janje malo suho, diže ga čoban govoreći: »*Ajd' mali, ajd', baci noge liskove, uzmi noge drinove.*«

Dogodi se, da *prvojanjke* ne *ljube* svoje janjce. Čoban ih nastoji prisiliti i to na taj način, da u istu štalu, gdje je ovca s janjetom, priveže i psa, pa ona od straha *priljubi janje.* Ako janje krepa, tada pod tom

ovcom doje janje od ovce, koja nema mlijeka ili se obično nastoji da ta ovca priljubi *blizne.* Čoban je tvrdo uvjeren, da će njegove ovce *ljubiti* janjce, jer je on n a s a m B o ž i ć p r i j e s u n c a r e d o m l j u b i o s v a k u o v c u.

Janjci se *doje* po nekoliko puta na dan. Ako prva ovca, koja se ojanjila, nema mlijeka, tad se to janje hrani kravljim mlijekom i to tako, da se janjetu stave dva prsta u gubicu, a mlijeko se pomalo lijeva malom žličicom. P r v o o v č i j e m l i j e k o n e d a j u j a n j e t u s i s a t i već se pomuze i napravi se *grušal(i)na.* Kad se to mlijeko zakuha, skupi se u grudice, pa je kao neka vrsta sira, a ostane neka žuto zelenkasta tekućina, slična sirutki. Susjed susjeda poziva na *grušal(i)nu:* »*Dođi na grušal(i)nu, ojanjila se moja Laja i dala čitavoga dvisca.*« *Grušal(i)nu* ne daju n i k o m e i z k u ć e, jer bi se moglo m l i j e k o o d n i j e t i dotičnoj ovci. S drugim mlijekom zadoji se janje, ali se mora paziti, da se janje *ne prisasne.* Ako se ovca po noći ojanji, tada se janje sámo zadoji. Mora se pripaziti, da ovca ne pojede *pometinu* (posteljicu), zato čoban obilazi

2. Striženje ovaca o sv. Anti (13. VI.). — Ivčević Kosa.

ovce po nekoliko puta u noći. Janjci *sasnu* i po danu i po noći, dok ne počnu travu pasti. Kad su janjci stari o s a m d a n a, izgone ih iz štale da se malo proskaču i prozrače. Čoban uzme onaj š t a p iza grede, koji je b l a g o s l o v i o n a C v j e t n u n e d j e l j u, i s njim goni janjce pa će bolje napredovati. Taj štap stoji u štali cijelu godinu.

Na J u r j e v o p l a n i n k a n e m u z e o v c e, da taj dan janjci budu siti, pa će cijelu godinu biti siti. Uoči Jurjeva stavlja se l e m e š, ć u s k i j a i ž e l j e z o p o d p r a g, a t r n j e i š i p a k n a v r a t a. P a l i s e k r p a i k o ž a, p u c a s e preko štale i na taj način »*tiraju se viške*«. Taj se dan n e p o s u đ u j e ništa iz kuće, samo da se mlijeko ne bi odnijelo. Do toga dana janjci se n e b r o j e p o k a z u j u ć i p r s t o m, kako to čobani čine, već tiho u sebi (da bolje napređuju).

O k o S p a s o v a počnu se janjci *lučiti.* Kroz noć su odvojeni od ovaca. Ujutro *planinka* pomuze ovce, ali pazi da svakome janjetu ostavi malo mlijeka. Ako je koje janje slabo i kržljavo, obično se kaže: »*Ubila ga planinka dižvom po glavi.*« Kad je planinka pomuzla ovce, *pripušti* čoban

janjće među ovce i ostanu zajedno do osam sati; zatim se *luče* i u *popasna doba* (četiri sata poslije podne) opet *pripuštaju*. Čoban ih urene u *tor*, uzme motku i luči ih *na struzi* govoreći, *»Be-rs Laja, be-rs Žuna, be-rs Roga, trke malo, trke malo, trke, trke!«* Janjci ostanu u blizini tora i djeca ih čuvaju.

O v c e s e š i š a j u o s v e t o m A n t i (13.-VI.), da ih ne ubija vrućina i da gube vunu po grmlju. Često se dogodi, da slabo hranjena ovca ostavi čitavo runo na *čaporima*, tek joj ostane nešto vune na hrptu. Ako je dosta hladno, šišaju se ovce tek iza svetoga Vida (15. VI.). Ne šišaju se one ovce, koje su za prodaju. Bilo je slučajeva, da su ljudi ošišali ovce, pa je krupa potukla čitavo stado. Kud će veća nevolja, nego ostati bez ovce, pa se mora paziti da bude sunčano i toplo vrijeme.

V u n u odmah r a z d i j e l e. Posebno se stavlja vuna od *prazova*, posebno od *muznica*, posebno od *dvizadi*, posebno od c r n i h o v a c a. Najbolja je o v n u j s k a v u n a. — G o s p o d a r dijeli vunu pojedinim familijama i to prema broju članova. Katkada se jedan kilogram d a-

3. *Nakolani* ovan — sa ostriženim prugama preko hrpta i trbuha. — Ivčević Kosa.

r u j e c r k v i svetoga Ante u Ličkom Novom (kraj Gospića). Sveti Ante Padovanski zaštitnik je blaga, a naročito ovaca. — Odredi se jedan dio vune za čobana i za sluge, ako ih ima. Vuna se opere, spremi i tek na jesen kad se posvršavaju svi poljski poslovi, počet će žene raditi o vuni.

J a n j c e š i š a j u o P e t r o v u (29. VI.) i to samo one, koje će pustiti u zimu i one koje će prodati kasno u jesen. Janjeća vuna je *jarina* i ona se upotrebljava za *navlačke-kopice, priglavke, maje* i za pletene zimske *kape*. Kad su janjce ošišali, z a m r č e i h k o t l o v i n o m, da ih ovce n e p r e p o z n a j u i ne puste k sebi. Janjcima ostavljaju po jednu k i t i c u v u n e n a č e l u, *čubu*, da ih lakše mogu prepoznati. Često puta jedno dijete čuva janjce nekoliko gospodara, pa je janjce dosta teško prepoznati, pogotovu kad su ošišani. Da se točno mogu janjci prepoznati *sinjaju* se. Janjce također *zumbaju*. Dok je janje još sasvim mlado, premota se uho nekoliko puta, pa se nožicama (škaricama) proreže. *Zumbaju* se i starije ovce i to one, koje su u z a d r u g u d o š l e k a o *prćija* mlade

snahe. Drugi je način *zumbanja*, da se uho stavi na tvrdo drvo, na uho se stavi okrugla željezna cjevčica, koja se zove *zumbalo* ili *probojac*, pa se težim predmetom tuče o *zumbalo*. Tako se na uhu prave rupice: jedna, dvije ili več prema volji. O v n o v i s e b i l j e ž e n a r o g o v i m a i to tako, da čoban svojim nožem *koričancem* zareže dva-tri zareza ovnu na rogovima. Dok još ovnovi imaju dugu vunu, bilježe se još i tako, da im se odreže vune na vrhu glave, kod repa i na pleću. Ovnove također i *kolaju*. Kad se ovce strižu, tada čoban kaže, da će ove godine *kolati* na pr. Vilaša i Čulina: Ovan se striže od glave prema repu. Najprvo se ostriže jedan red (iza prednjih nogu) preko hrpta prema trbuhu, i taj je red širok oko dva i po centimetra, a vuna se ostriže sasvim do kože. Sad do ovoga prvoga reda dolazi drugi red, koji je isto tako širok, ali ovaj se put ne striže do kože, nego se vuna ostavlja visoko oko 2—3 cm i tako naizmjence

4. *Vilašeni* ovan, svrdlasti rogovi izrasli rašljasto. — Ivčević Kosa.

preko hrpta po čitavom tijelu. Čobani su upravo ponosni kad su im ovnovi lijepo *nakolani*, pa još k tome ako su i *uvilašeni* (često se čuje riječ *vitorozi ovnovi)*.

Svaki čoban ne zna *vilašiti ovnove*, pa ga upućuje gospodar ili stariji čoban. Čoban priča svome gospodaru, da je ove godine najbolji na pr. Rogin ovnić, a k tome je još i crn, pa bi bilo najbolje, da njega *uvilaše*. Već mu ima mjesec dana i roščići mu rastu. Gospodar mu kaže: *»Napravi kličak* — (t.j. štapić tanak po prilici kao prst, a dugačak oko 5—8 cm). *Onda uzmi strune od konjskoga repa. Čini mi se da nam je lani ostalo strune, pa ćeš je naći za gredom u ajatu. Tamo je i onaj mali svrdlić«.*

»A zašto ne bi uzeli dretvu (domaći konac od kudjelje)«? pita čoban gospodara.

»Dretva nije baš najbolja; zato što se oteže, pa je struna mnogo bolja« — kaže gospodar.

Rogove provrte baš uz samu glavu, provuku strunu kroz oba roga, pa nad sredinom glave krajeve strane namotaju na *kličak* i pričvrste je. Ova struna daje rogovima smjer da rastu uvis. Kad su rogovi malo poodrasli od glave, tada se struna izvuče, probuše se rogovi opet uz glavu, provuče se struna i pričvrsti *kličkom* kao prvi put. To se ponavlja kroz mjesece, a često i kroz cijelu godinu dana. Rogovi dobivaju svrdlast oblik. Taj ovan nosi *klepku — zvonar je, nakolan je* i prednjači ovcama. On ih vodi na pašu, na vodu, na so i kudgod on krene, ovce idu za njim. Za ljetne žege zbiju se ovce u hrpu i to tako, da su im samo glave u hladu i s toga mjesta vrlo ih je teško maknuti. Čoban izvuče Vilaša između ovaca, potjera ga i već ga one slijede. Ako nema Vilaša, tada ovce može voditi i ovan bez rogova *(mulin)* ili ovca, prema tome, na kome je z v o n o.

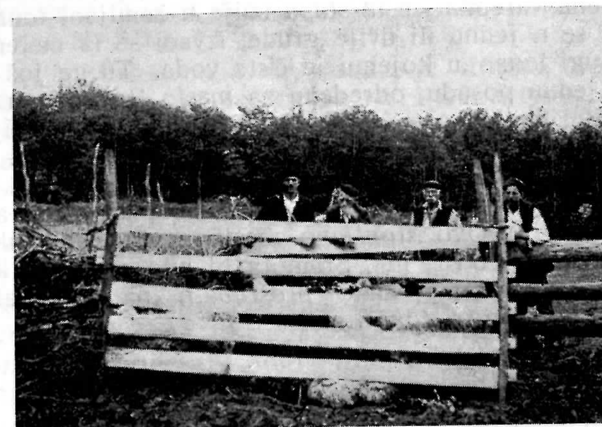
Za ljetne žege čoban mora goniti ovce na vodu i po nekoliko kilometara daleko. Obično je u strani jedno *napajalište,* kamo čobani gone

5. *Tor* — sastavljen od *lisa,* ove od vodoravno sabitih (poluoblih) dasaka i uspravnih *pritaka.* — Ivčević Kosa.

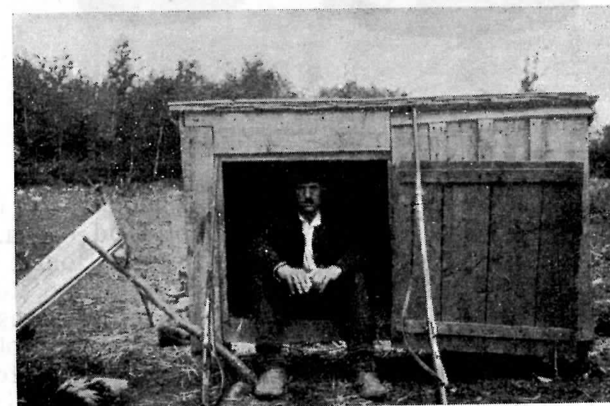
blago na vodu. Kad i te lokve presuše, goni ih kući i napaja ih u koritu kraj cisterne. On dobro pazi, da se svaka pojedina napije. Čoban ih zove imenom: *»Bé voč laja, bé-voč roga, be-voč, bé-daga-be!«* Svaku večer goni ih kući, pa kad ih napoji, vraća se opet k toru. U t o r u ovce o s t a j u o d J u r j e v a p a d o k s n i j e g n e z a p a n e. *Tor* ima oblik četvorine, a zaprema po prilici prostor od 200 m². Sastoji se od 10—20 *lisa,* koje su od *prošća* t.j. od daščica, koje su široke 10—12 cm, visoke oko 2 m, a na vrhu su dobro zaoštrene. Ljese su duge 2—4 m, već prema tome, gdje će se staviti. Za vrata treba mala ljesa. U jednom kutu tora smješten je *janjčak.* Na jednu je stranu č o b a n o v a k o l i b a, koja ima otvor prema toru, a s druge je strane sasvim zatvorena. Koliba ima oblik kreveta, koji ima nad sobom mali krov na dvije vode. S druge strane tora privezani su p s i, koji moraju biti*»pogani kao mrki vuci«,* inače nisu za tor. Oni paze, da ne bi vuk došao k toru. Tor se često p r e m j e š t a s njive na njivu. Na svakoj njivi ostane 8—10 dana. Tor je vrlo zgodan

za krške vrtače, do kojih ne mogu kola, pa se s pomoću tora gnoje te drage. Prije oranja u proljeće čobani raznose na *traljama* ovčje izmetine *(brabonjke)* po cijeloj njivi, jer tor je obično samo na jednom mjestu.

6 *Janjčak* — odjeljak uz tor za janjce. — Ivčević Kosa.

O v c e s e m u z u ujutro i navečer na *strugi. Planinka* sjedi na tronožnom stočiću na *strugi* ili čučne, ovce dolaze jedna po jedna i ona ih muze u *diživu,*[2]) *rukatku*[3]), *vrč, stružnjak*[4]) ili u *mišinu.* Mješinu stavi u torbu, stružnjak na glavu (ali ako je sasvim pun, nose ga dvojica), a diživu u ruke pa hajd kući. Mlijeko se zakuha na ognjištu u mjedenom kotlu. Kad je zakuhano, potroši se jedan dio za doručak, jedan lonac

7. Čobanska *koliba* uz tor; kraj nje zaštitna ljesica (krović), podbočena o sohe. — Ivčević Kosa.

---

[2]) drvenu posudu od dužica s jednim uhom.

[3]) zemljanu posudu s jednim uhom, ručicom.

[4]) drvenu posudu od dužica sa dva probušena uha i priječkom kroz njih.

ostavila je planinka čobanu, a ostalo mlijeka sprema se u kiljer. Kuhano mlijeko zove se *varenika*. Kad je *varenika* hladna i kad se uhvatio *skorup*, lijeva je planinka u *stap i mete* — *stapa je*. Ona obično stoji i obadvjema rukama kreće *stapaju* gore dolje. To udaranje varenike traje po prilici jedan sat. Metena varenika se iz *stapa* izlije u zemljani lonac, pokupi se *maslo*, zgnjete se u jednu ili dvije grude, izvadi se iz metene varenike i stavlja se u drugi lonac ,u kojemu je čista voda. Tu ga još malo učvrsti i stavlja ga u jednu posudu, određenu za *maslo* i posoli ga. Taj ostatak mlijeka se ugrije, metne se u nj oko 2—3 žlice kiselога mlijeka, pokrije se i tako stoji, dok se ne ohladi. To je *k i s e l o m l i k o*. Kad je planinka nakupila mnogo *masla*, odredi jedan dan, kad će ga t o p i t i. To znaju svi ukućani, jer će taj dan ispeći planinka *cicvaru*, a čobanu će dati *rajliku grebati*.[5]) Ovo *stopljeno maslo* sprema planinka za p o s t u k v a t r a m a i u k o r i z m i. Sramota bi bilo, da se u korizmi mrsi, a još gore, da se gost nema čime *proštimati*, pa zato svaka planinka nastoji da skupi bar dva-tri *ćupa*[6]) masla.

8. *Stružnjak* i *dižva*. — Ivčević Kosa.

Planinka siri svaki tjedan najmanje jedamput. S i r i t i p o č n e p o s l i j e P e t r o v d a n a, kad se janjci odbiju od ovaca. Mlijeko se procjedi kroz krpu ili kroz gustu cjedilicu u zemljani lonac, koji po prilici ima 10 litara. Lonac se stavi na tronoge, koje obično stoje na kraju vatre. Pod tronogama je samo malo žara, pa se mlijeko sasvim polako umlači. Sad se lijeva *sirište* i to na 10 litara mlijeka ulije se oko pola litre sirišta, ako je još mlado; ali ako je sirište starije i jače, može se uliti još i manje. Svaka planinka ima bar jedno, a katkada i d v a s i r i š t a. Kad se zakolje m l a d a s v i n j a, mlado j a n j e ili mlado t e l e, uzme se njegov želudac, očisti se, opere se, posoli, stavi u *rukatku*, nalije se vodom i tako stoji 7—8 dana. Često planinka spremi sirište još u jeseni. Postupa se isto sa želucem, samo se u jeseni metne sirište sušiti. Voda se nalije tek osam dana prije upotrebe.

[5]) željezna posuda sa tri nožice.
[6]) zemljana posuda trbušasta, s poklopcem.

Kad je mlijeko malo mlačno, cijedi se sirište kroz krpu u mlijeko i pomalo se miješa drvenom žlicom. S i r se dijeli od *sirutke*, skuplja se rukama, izvadi se u *pladanj*[7]) ili u posudu, koja ima rupice na dnu. Tu se još malo učvrsti, istisne se sirutka, a sir se posoli i ostavi u toj posudi i to je *sir škripavac*. Nakon dva dana vadi se sir, stavi se u rešeto i suši na suncu. To je *su(h)i sir*.

Kad je planinka izvadila sir, ostala je sirutka, od koje će ona napraviti *urdu* i to tako, da će z a k u h a t i s i r u t k u, pa kad počne vreti stavi u nju oko po šalice n e k u h a n o g a m l i j e k a. *Urda* se skupi na vrhu. Ona nije tečna kao sir ili kao *basa* i mora se odmah upotrebiti, inače se pokvari. *Sirutka* se daje svinjama i blagu kao napoj.

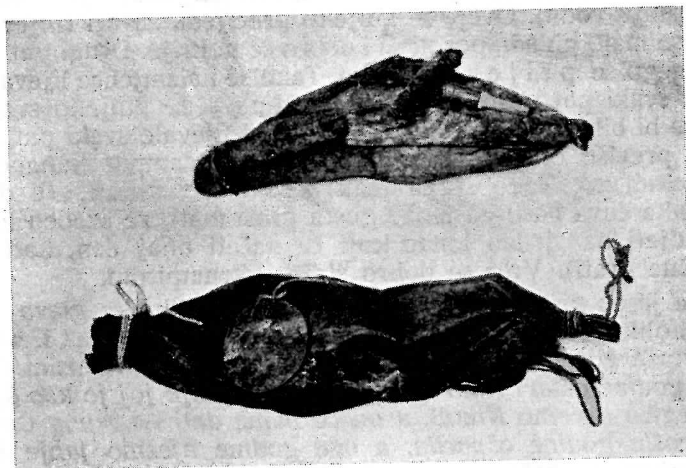
Poslije Gospojine (15-VIII) počne planinka *basu* kupiti i to traje do konca mjeseca rujna, a katkada i do kasno u jesen, već prema tome, do kojega vremena ovce imaju mlijeka. Za *basu* se uzima samo ovčje mlijeko, ali se može dodati i kozjega mlijeka. Posuda, u koju se *basa* sprema, može biti: drvena okrugla *kačica* sa poklopcem, *dižva*, zatim zemljani *lonci* (ali moraju biti iznutra *ciglani*, jer obični crni lonci propuštaju vodu). Ovčje se mlijeko procijedi, zavari i lijeva se u posudu. Kada se malo ohladi, posoli se i dobro se pokrije. Drugi put se mlijeko ne zakuha, nego se p r i j e s n o lijeva. Tako se naizmjence lijeva zakuhano i prijesno i svaki put posoli a ne miješa. Kad bi se mlijeko svaki put zakuhalo, basa bi bila previše krhka; a ako bi se lijevalo svaki put nekuhano, basa bi se previše otezala, zato je najbolje jedamput kuhano mlijeko, drugi put nekuhano. Tako spremljena *basa* može stajati sve do toplijih dana. Planinka čuva *basu* da može gosta proštimati, za svadbu i za gozbu. Mora uštjedjeti bar jedan lonac koji će načeti onaj dan, kad gospodar proore (počne orati). Vrlo se dobro slaže s krumpirom.

Kad se jesen približava, odredi gospodar koliko će *glava* p u s t i t i u z i m u, koliko će ih z a k l a t i, a koliko će p r o d a t i. »*Ove ćemo godine* — kaže gospodar — *pustiti u zimu sve šiljegice osim Lajine, jer Laja svake godine ostavi runo na čaporima,, a janje joj je kao špure! Onu Roginu šiljegicu daćemo Nikoli, a on će nama dati Grašinog Čulina. Naša Roga se prošle godine ošpurila, a ove godine njezino janje ki*[8]) *prava dvizica. Nikolina se Graša svake godine oblizni, a runo joj je — ma ne bud joj uroka! — ki u trećaka. Druge godine zaminiće nam Grgo tri šiljegice, jer su njegove ovce dobre sorte, a mi ćemo njemu dati tri Laje. Garu, Lisu, Lajina i Kusina i jednoga šiljega ćemo zaklati. Ustrojićemo mišine i napraviti jedan muški, jedan ženski kožun. Mišinu od šiljega ustrojićemo pa će planinka u njoj nositi ovčje mliko. — Kad smo kosili Kmezovac zaklali smo Mladovkino špure, pa smo čobanu ustrojili mišinu, da i on ima u čemu poniti zamuzu. — Es ti, Joso, vidio kako se stroji mišina za mliko? Poslušaj ovo, pa'š dogodine sam strojiti: Kad se ovca kolje, pazi se, da se mišina ne prodre. Kad si sadro mišinu, metneš u nju japna, zamotaš to u lužnjak*[9]) *i to ostaviš da stoji tri reda*[10]) *i dotolen će sva vuna otpasti. Ne moraš vajik mećati japno u mišinu. Mo'š i koričancem*[11]) *vunu ostrugati*

[7]) tanjur.
[8]) kao.
[9]) prtena krpa.
[10]) dana.
[11]) nož s koricama od roga.

— glavno je da nema vune. Sad obisiš mišinu da se osuši, nabereš klenove kore, a još je bolja od trišnje. Tu koru svariš u vodi, metneš da se ohladi. Mišinu baci u vodu i neka tu stoji jedan red. Izvadi je iz vode i nategni je zera da se ne stisne. Kad je suva, odrežu se papci prvi nogu do kolina. Jedna noga se zaveže dretvom, a u drugu se uvuče civ od zobike,[12]) koja je šuplja i kroz tu se civ pije. Zatim napravi štapić od liske — kunduk, — s kojim se zatvori ova civ da ti zamuza ne ide van. Kunduk se zamota dretvom i tako još bolje učvrsti. Zadnji se dio mišine čvrsto zaveže, a vrat služi kao otvor, kud se mliko liva. Ovaj se otvor zaveže dretvom, kad si već mliko ulio. Kad si pojo zamuzu, ulij vode u mišinu, zatvori vrat, promućkaj, otvori kundak i izlij vodu. Sad napuši mišinu kroz kundak, obisi na leđa i tako će ti se osušiti«

Tako tumači i upućuje gospodar čobana koji je tek prve godine počeo čuvati ovce i odmah iza toga nastavlja razgovor sa familijom: »Garina ćemo zaklati za Lozariju (Sv. Rozalija, 4-IX), a Lajšu za Božić. Prodaćemo staroga Vilaša, Čulina, Žunu, Zrnu i sve šiljege osim mladoga

9. *Mišine* — otvori su im zavezani ili zatvoreni drvenim kolutima i čepovima (na gornjoj cijev od bazge i čep od lijeske — *kunduk*). — Ivčević Kosa.

Vilaša, Mulina, Jablana i Macila. Prazove ćemo ove godine puštati med ovce ne o Mijolji (29.IX.) nego tekar o Lučinji (18. X.). Lani su se ovce mrkale o Mijolji, pa su nam janjci skoro pokrepali od zime i ostali su kao špurad. — Pripazi, Joso, da se ovnovi ne tuku. Lani je naš Vilaš pribio Nikolinu Vilašu rog, raskrvario mu glavu, a kako je bilo »mijoljsko lito«, ucrvalo mu se sve oko rogova, pa smo edva to petrouljem istirali«.

Čoban po cijeli dan *vraća, suzbija, pazi i broji* ovce po nekoliko puta na dan, da ne bi koja ostala u *griču* ili da ne bi možda zapela ili da ih vuk ne bi odnio. Kolike li brige za čobana, ako mu koja ostane! Čitavo selo ide s gorućim bakljama i larmajući pretraže sav kraj, kuda su ovce kroz dan išle. Psi laju i zavijaju ne bi li vuka otjerali. Koliko li veselje za čobana, kad pronađe ovcu. Čoban p o z n a j e s v a k u s v o j u o v c u, zna joj ime, zna koliko je stara. On strogo dijeli *šiljega* od *ovce, prvojanjku* od *špurice*. Do šest mjeseci starosti to je *janje*. Kad prijeđe šest mjeseci pa do jedne godine to je *šiljeg* i *šiljegica, šilježica*. U drugoj je godini *dvize, dvizica, dvizac*. U trećoj godini *prvojanjka, trećačica, trećak*. U četvrtoj godini je *dvojanjka, četvrtak*, u petoj godini je *trojanjka, petak*.

[12]) bazge.

Čoban daje ovcama ime po boji vune: c r n a o v c a je *Laja* ili *Sinja*, *Roga* ima r o g o v e, *Šepa* ima p r e b i j e n u n o g u, *Čuka* ima m a l e u š i i tako redom idu imena sve po kojekakvim z n a k o v i m a: *Bilja, Rožica, Jabuka, Krošnja, Gara, Prstenka, Visovka, Ranka, Labuda, Smilja, Mladovka, Cibura, Cvita, Šira, Brnja, Ljuba, Zrna, Grlica, Grla, Rankača, Belica, Čula, Kvrča, Fiolica, Garica, Mrka, Kusa, Repača, Sisa, Zlibovka, Bliznica, Vilašica, Graša, Pudja, Djulica, Luža, Kaporka, Svilovka, Macovka, Puta, Bika, Lisa, Ljubica, Jagoda i Resa*. O v n o v i također dobivaju imena: *Vilaš*, koji je već kako je spomenuto v o đ a s t a d a, *Lajin, Jablan, Labud, Carin, Zrnilo, Križin, Zrnin, Cvitonja, Kusin, Macilo, Grašilo, Mrkin, Žunilo, Lajša; Čulin* i m a m a l e k r a t k e r o g o v e, *Mulin* ih uopće n e m a. — Da je ovaca i ovnova ne znam koliko, svaka će imati svoje ime. Svaku čoban poznaje. On zna, kakvo joj je runo, kako doji, koliko daje mlijeka, je li *pogana*, kako odbija janje, da li često *borta*, ide li u kvar i slično. On sebi izabere svoje m i l j e n i k e, dok su još mali janjci, pa ih podoji i pod drugom ovcom, dade im koricu kruha i malo soli. Zimi će im namaknuti bolju granu lista i sijena. Ali ih čoban i *opatrne* granom, kad lete u kvar, kad ne slučaju njegovu zapovijed ili kad se tuku. Dogodi se, da čoban udari ovcu malo po njušci, i to u slučaju da ne ljubi janje, pa da je malo prestraši. Rijetki su slučajevi, da bi čoban tukao ovce kamenjem ili slično. »*Blago je — oprosti mi Bože — kao i kršćeno čeljade, znade sve, samo ne može govoriti, pa bi bilo od Boga grijota i od ljudi sramota tući ga . . . .*« tako kaže narod. Čoban nema drugoga posla, ni brige nego svoje ovce. Za njega je svijet njegovo stado, pa mu glavna briga da napase svoje ovčice da budu site kao »buve« i da nisu žedne. Za njega je važno, kamo će krenuti s ovcama i kako će premjestiti tor. Gospodar ga često obilazi, donese mu slanine i kruha, upućuje ga, kako će ovci izvaditi trn iz papka, kako će pustiti krv kad ovca *borta*, kako će otjerati *žabicu* i sve ostalo, što je potrebno da čoban zna.

Ovce bortaju naročito u proljeće, pa im treba pustiti krv i ako to čoban odmah ne učini, ovca se nadme i ugine. Kad ovca ne pase, pa još ako je objesila glavu i ako joj uho gori, znak je da »borta«. Čoban uzme ako je objesila glavu, uzme štapić od lijeske, po mogućnosti *litorast, nožice*, odreže vrh uha, uzme štapić od lijeske, po mogućnosti litorast, oguli koru s njega pa pomalo po uhu tuče. Uho se zagrije, pa krv teče postepeno sve više i više, dok se opet postepeno ne smanjuje i to je znak, da je dosta tukao. Ako se ovca otrese, kad je čoban pusti, znak je da će ozdraviti. Štapić se negdje spremi, da blago ne gazi preko njega.

Česta je pojava da ovci stane trava zbog nagla gutanja. Narod kaže: *uvatila je ovcu žabica*, koju treba potjerati c r v e n o m k a p o m. Čoban uzme crvenkapu, lagano t a r e ovcu p o t r b u h u i p o v r a t u govoreći: »*Biži žabica, ubiće te crljena kapica*«.

Metilj u ovome kraju uopće nije poznat, jer je ovo planinski kraj, a metilj živi u barama, u niskim i močvarnim područjima. Budući da je

ovaj kraj dosta kamenit, ima dosta otrovnih zmija; za blago je najopasnija riđovka. Narod kaže, da zmije izlaze iz svoga skrovišta baš na samu Blagovjest (25. III.). Čobanu je najgore, kad mu zmija *zapu'ne* ili *ujede* glavu blaga. Treba odmah oštrim trnom dobro izbosti mjesto ujeda i okolo njega; zatim se uzme kamen pa s onom stranom, koja je bila do zemlje, istiskuje se krv. Dobro je, ako je *did Mijat* sa svojim ovcama negdje u blizini, pa će on još i *nagovoriti.* U njegovu *ćemeru* nađe se išilo, koje je mnoge i mnoge ovce zadržalo na životu. Poznat je u cijeloj okolici po svome *nagovoru.* On pristupa k ovci s riječima: *U ime Isusovo!* prekriži sebe, zatim ovcu, pa nastavlja dalje: »*Kora kruha ječmena Isusu je večera, bujad mu je prostirač, kamen mu je podglavač!* Tako govori tri puta i kamenom istiskuje krv. Kad je istisnuo krv, stavlja kamen na isto mjesto i ista strana mora doći do

10. Stari ovčar u tradicionalnoj opremi (suknene hlače, *aljinac* bez rukava, pletena *guća,* kožana torba i *ćemer* s kuburom). — Ivčević Kosa.

zemlje. On je potpuno uvjeren, da će ovca ozdraviti. »*U mojih 88 godina još mi nijedna nije krepala kad sam ja nagovaro*« — priča djed Mijat. »*Bilo j' to davno, moja ćerce, dobri' deset godina prije okupacije Bosne, kad sam počo nagovarati. Uputio me pokojni stric Stipurina, tvoj pradid, Bog mu da duši lako! Bio j' un doba lovac, al' i ako blaga j' sve zna. — Ednom navali vuk na blago, on pušku u šake, a uno, rano moja mila, kunda mu j' žena prišla priko puta, pa puška ki ni za vraga da odapne. Un puškom po vuku pa udri i udri i smlavio vuka, ma kol'ko paripa. — Ednom isto tako sćordo vuk na tor, a uno psi i čoban utirali ga kroz proso, pa se vuk utopio u bunaru, koji je bio u sredini prosa*«.

— Imate li, djede, još kakvih stvari u tom Vašem ćemeru, koje Vam trebaju kod blaga? — upitah ga.

»*Imam, imam, ma kako ne bi imo. Prije sam imo osim noža i šila još i ognjilo, gubu, kremen i lulu. Svake jeseni nabro sam puno gube*[13]). *Na bukvama ima toga dosta. Svario sam tu gubu u lugu, malo sam je stucko, nanizo na konac i sušio je nad ognjištem ki kruške. Nije u onaj zeman bilo cintarica. Ognjilom se tuče po kremenu, gubom se pali. Dica su zimi vavik svoje blago gonili za mnom. Znali su oni, da did Mijat loži vatru kod svoga tora.*

Al' da, ćerce, što si ti uno pitala, ja se zadivanio pa i zaboravio, el uno, kad ovca nogu pribije: Noga se dobro potegne i to jedan drži ovcu, drugi vuče za nogu. Kad je kost došla na svoje misto, noga se čvrsto omota vlasom, stavi se med dvi daščice i to se opet omota vlasom. Ovca ostane kod tora, jer skoro 14 dana mora nositi te daščice. — Ovce, a još više mladi janjci, zapeku se. Tad se uzme sapunjača i liva se u ovcu. Drugi' bolesti ne bi bilo. Naše su ovce zdrave i čiste, da ne treba pod nji sterati. Glavno je, da su tor i štala prostrani« — završio je djed Mijat žureći se da dostigne svoje ovce, jer se bio dosta dugo zadržao.

Kod ovaca u ovom kraju rijetka je pojava kužna bolest. Po pričanju starijih ljudi prije 50 godina uginulo je mnogo ovaca od boginja. Ljudi iz ovoga kraja trguju blagom. Kupuju i prodaju blago u Otočcu. U prijašnja vremena slali su blago na Rijeku i u Trst. Tako je trgovinom bila donesena i ta bolest. Dogodi se, da ovca *krepa* ili od slabe ishrane, ili kad *borta.* Ako ovca krepa u proljeće, tad se vuna skine, a ostalo se zakopa u jame. Nekoji bace meso psima ili u kakvu pećinu, gdje se raspane. Kad se na ovci vidi, da ne će preboljeti, tada je zakolju. Ako je to u jesen, mješinu upotrebe za kožun, a meso se baci u *salamuru.* Ovo će meso dati ciganima, a oni će skovati: *priklad, mašu, tronoge, verige,* pooštrit će *lemeš, crtalo* i *motiku.*

Teško je čovjeku kad mu ugine glava blaga, ali s tim se mora pomiriti, jer gdje je blaga, tu ima i štete.

Uza sav posao, koji čoban ima sa svojim stadom, dospije on da privrijedi nešto i za kuću. Tako će on zimi napraviti *preslicu, vreteno, vitlić, civi za sukalo, tobalicu* i slične male stvari. U proljeće će načiniti *dvojice* i *slavić,* naučit će svirati, pa će mu vrijeme brže prolaziti. Nekoji su čobani pravi vještaci u svirci na tim sviralama. — Kad zazeleni kora na stablu, kad propupa lišće, *svrnit će pisak i trubaljku.* Jedan s jednoga, drugi s drugoga kraja, dozivaju se čobani *trubaljkom* i natječu, tko će glasnije, tko jače.

Među njima nema svađe, niti mržnje. Život im nije težak, ali je dosta monoton. Hrana je suha i oskudna. Zimi dobivaju kruha i slanine, a ljeti u spomenutoj mješini nose kiseloga mlijeka, tu namuzu svježe ovčje mlijeko i ta *zamuza* im je hrana kroz cio dan. U proljeće i ljeto ipak je nešto bolje. Ljeti beru jagode, kojih u ovim krajevima ima dosta. Jeseni beru lješnjake i spremaju ih za zimu. U proljeće čobani *zasicaju musu:* Sjekirom zasijeku grabovo, bukovo i javorovo drvo u obliku kutije. Kroz noć se slijeva tekućina u tu kutiju. *Musu* piju s *piskom,* koji *svrnu* sa javorove grane. Grabova je *musa* gorka, a javorova slatka poput meda. — *Mezgru* također jedu. To je mlado liko javorova drveta.

[13]) zovu je i *gljiva.*

Uz Jurjevo B o ž i ć je najvažniji dan za čobana. Za taj dan on gotovo osam mjeseci goji janje i nastoji da bude što bolja *božićna pečenica.* On će na Badnjak sam to *šilježe* zaklati, skinuti kožu i ispeći ga na ražnju, koji je samo za božićnu i »lozarijsku« *pečenicu.* Na Božić u jutro on će u s t a t i p r i j e s u n c a, pa će na *torinu* staviti t r i m e t a l a sijena. Iz svakoga će uzeti t r i s l a m k e, pa će ih staviti z a r o ž n i k i tako v u k ne će doći kroz cijelu godinu u ovce, jer mu je čoban *zavezao vilice i noge.* Mora se također pobrinuti, da mu *viške* ovcama ne bi m l i j e k o o d n i j e l e, a u tome mu tada pomaže i *planinka:* Čoban stane kod ovčje štale, uzme g r a b l j e i v u č e p r e d v r a t a, a planinka pita s prozora: *»Šta to radiš?«* a on odgovara: *»Grabim sir i maslo, da mi ga drugi ne odnese!«*

11. *Musa,* sok skupljen u udubini zasječenoj od pastira u drvo (javor). — Ivčević Kosa.

N a B o ž i ć u j u t r o *progoni blago kroz sviće.* Sa svake strane vrata ovčje štale stoji po jedno d i j e t e i drži p o g a č u, u koju je z a t a k n u t a v o š t a n a s v i j e ć a. To isto čini i n a v e č e r, kad ovce u g o n i u štalu.

Drugi dan Božića g l e d a stariji i iskusniji čoban u p l e ć e božićne *pečenice.* Meso se skine r u k a m a, da se nožem ne ogrebe kost od plećke. On po pojedinim znakovima tumači, kakva će biti g o d i n a, hoće li tko u m r i j e t i, hoće li se momci o ž e n i t i, djevojke u d a t i i kako će b l a g o n a p r e d o v a t i. — Jednoga Božića uzeo je moj djed lopaticu u ruke (u mlade dane bio je čoban), pa govori kao da čita: »Griva je velika — konji će dobro napredovati, na strani za sitno blago ima dosta sitnih točkica, to znači — ovce će se *bliznuti* i dobro napredovati«. Dalje nije mogao tumačiti, jer ga je zaprepastila jedna točka, koja mu je značila, da će u toj godini g l a v a k u ć e u m r i j e t i. Živio je međutim još pet godina poslije kako je na lopatici vidio *raku gospodara.* Poslije Božića, to je drugi dio zime za čobana, pa se on polako sprema, kako će sa svojim stadom provesti dojduću godinu.

*

Građu sam skupila u rodnoj kući svoga oca. Kazivao mi je moj pokojni djed M a r k o H e ć i m o v i ć, koji je tada imao preko 80 godina, zatim moj stric I l k a n H e ć i m o v i ć (44 godine), brat mojega djeda N i k o l a - D a k o H e ć i m o v i ć (79 godina), M i j a t H e ć i m o v i ć (88 godina), M i l e H e ć i m o v i ć (60 godina), M a r i j a H e ć i m o v i ć, žena Josina (60 godina), M a r e H e ć i m o v i ć, žena Stipina (58 godina), J e k a H e ć i m o v i ć, žena Jukina (56 godina); zatim *čoban* J o s o H e ć i m o v i ć (16 godina), sin moga strica Ilkana, *janjčar* I v e H e ć i m o v i ć (9 godina) također sin moga strica Ilkana. Svi su spomenuti iz sela Ivčević Kose. — Fotografske snimke, ovdje reproducirane, snimila sam također u Ivčević Kosi odnosno u njenoj okolici kod torova 1940 g. osim sl. 8. i 9., koje su izvedene u Etnografskom muzeju u Zagrebu (a sve se nalaze u fotografskom arhivu toga muzeja).

Greta
Vlasova 16th June